

9. HET 'BIDDINGHUIZER COLFSCHIP'

GOLF IS LANGE TIJD GEZIEN als een exclusief tijdverdrijf voor rijke heren in wildgeruite pofbroeken en merkwaardige schoenen. Tegenwoordig is het een populaire sport, die ook in Flevoland op vele parken wordt bedreven. Het drooggelegde nieuwe land is echter niet alleen het 'speelveld' van het moderne golfspel, het oude golfen is hier ooit in de golven van de Zuiderzee verdwenen....

De opgraving van het 'Colfschip': overzicht van voor- naar achterschip. Opnamen door KRO TV-ploeg met Aad van den Heuvel.

Volksvermaak

Ooit was golf een volksvermaak bij uitstek. De gegevens over de geschiedenis van het golfspel zijn te verdelen in drie categorieën: schriftelijke bronnen, afbeeldingen en archeologische gegevens. De oudste gegevens zijn alleen bewaard gebleven in stadsarchieven vanaf het einde van de 13e eeuw. Het meest aansprekend zijn echter de afbeeldingen, bijvoorbeeld de sfeervolle 17e-eeuwse wintergezichten van Hendrick Averkamp.

Tussen de andere spelen die in de middeleeuwen geliefd waren, zoals klootschieten, bikkelen, beugelen, koten en zelfs het geblinddoekt stukslaan van aardewerk, ontwikkelde het kaatsen zich samen met het "spel

metten colve" tot de meest beoefende sport in de lage landen na de 13e eeuw.

In twee opzichten komt het oude colfspel overeen met het hedendaagse golf: men moet in zo weinig mogelijk slagen van het ene vaste punt naar het ander zien te komen en het is een lang spel, d.w.z. over afstanden van 100 meter of meer. Volgens Van Hengel, die publiceerde over het onderwerp colfstokken, vond de eerste colfwedstrijd waarschijnlijk op 26 december 1279 plaats, ter herinnering aan de moord op Floris V bij Muiderberg. Deze wedstrijd zou onafgebroken jaarlijks gespeeld zijn tot 1831!

Zeldzame vondst

Aan de geschiedschrijving van het colfspel heeft de Flevolandse bodem een interessante bijdrage geleverd. Archeologische gegevens over de golfsport waren tot voor kort vrij zeldzaam en stammen vooral uit de 15e tot de 17e eeuw.

De opgraving in 1992 van een vroeg 16e-eeuwse kustvaarder, even ten westen van Biddinghuizen, bracht hier echter verandering in. Dit scheepswrak leverde een ware schat aan informatie. Want buiten de 'gebruikelijke' vondsten, werden tot grote verrassing van de scheepsarcheologen zestien 'golfsticks' aangetroffen, ten dele compleet bewaard gebleven. Een zeer zeldzame én informatieve bodemvondst.

Aangeploegd

Op 27 augustus 1984 werd gemeld, dat tijdens landbouwwerkzaamheden op kavel M11 ten westen van Biddinghuizen een wrak was aangeploegd. Nog tussen 3 en 7 september van hetzelfde jaar werd op het wrak een proefonderzoek uitgevoerd. Omdat het schip hoog lag ten opzichte van het grondwaterniveau, was het duidelijk dat het op korte termijn onderzocht moest worden. Toch duurde het nog tot 1992 voordat de opgraving een feit werd. De 'M11' bleek een geheel overnaads gebouwde kustvaarder te zijn, met een lengte over de stevens van ongeveer 20 meter en een breedte van ongeveer 5 meter. Hoewel de zijanten van het schip losgebroken en omgeklapt waren, was het opmerkelijk goed bewaard gebleven. Het moet een overdekt voor- en achteronder gehad hebben en was voorzien van gangboorden. Op de bodem van het vooronder heeft zich een vuurkist (kookplaats) bevonden met fraaie tegeltjes, voorzien van gotische teksten. Veel losse onderdelen bleken bewaard

gebleven, zoals het roer, katrollen, een anker en vele meters uitstekend geconserveerd touw.

Vergaan in 1540

Uit de datering van munten kon worden herleid dat de ondergang van het schip ongeveer in 1540 zal hebben plaatsgevonden. Dat zegt echter weinig over de bouwdatum van het schip. Reparaties wijzen er op dat de 'M11' op het moment van ondergang misschien al twintig jaar in gebruik was. De inhoud van het schip valt globaal uiteen in een categorie lading en een categorie overige vondsten, zoals gereedschappen, eet- en drinkgerei en persoonlijke bezittingen. Van de lading was relatief weinig overgebleven, maar dat betekent niet dat het schip geen lading bevat heeft. Er werden namelijk twee grote ijzeren haken gevonden, van een type dat diende om bij een bergingspoging – vanaf een naast of boven een wrak gelegen schip – zoveel mogelijk boven water te trekken. Dat moet dus ook bij dit schip het geval geweest zijn. Van de achtergebleven lading, vormden 17 houten tonnetjes met (resten van) haring de grootste hoeveelheid. Verder werden zes ovale loodbaren gevonden, genummerd van I t/m V en VII. Kennelijk ontbreekt loodbaar VI. Het schip moet ook regelmatig graan vervoerd hebben, want tussen de spanten zijn graankorrels aangetroffen. Bovendien werden twee graanscheppen gevonden: één reeds veel gebruikte en één 'splinternieuwe'. Deze vondsten bevinden zich in het scheepsarcheologisch depot bij de RACM in Lelystad. Het scheepswrak is herbegraven op het scheepsarcheologisch kerkhof bij Nijkerk (zie hoofdstuk 1). De zestien colfstokken vormden de meest spectaculaire vondstcategorie uit het onderzoek van de 'M11', die daarom ook het 'Biddinghuizer colfschip' genoemd kan worden.

Zestien colfstokken

Bij de opgraving in 1992 werden vrij kort na elkaar drie loden objecten gevonden, met aan één zijde nog een klein restant hout. Het was de archeologen direct duidelijk dat het zogenaamde colfsloffen betrof, vergelijkbaar met de irons of ijzers van de tegenwoordige golfclubs. Op zich waren dit aardige en vrij zeldzame, maar niet unieke voorwerpen. De bij de colfsloffen behorende stokken of schachten waren echter nog nooit in archeologische context aangetroffen. De opwinding nam pas toe, toen gaande de opgraving niet alleen nóg drie losse colfsloffen werden gevonden, maar ook tien exemplaren met (vrijwel) complete

stokken, in enkele gevallen voorzien van windsels aan de bovenzijde. Waren de colfstokken lading of betrof het persoonlijke bezittingen van de bemanning?

De (complete) Biddinghuizer colfsloffen bestaan in wezen uit drie onderdelen: de loden colfslof, de steel of schacht en de met touw of leer omwikkelde grip. Er is sprake van twee groepen: twaalf grote voor volwassenen en vier kleine voor kinderen. Bij de grote colfsloffen kan

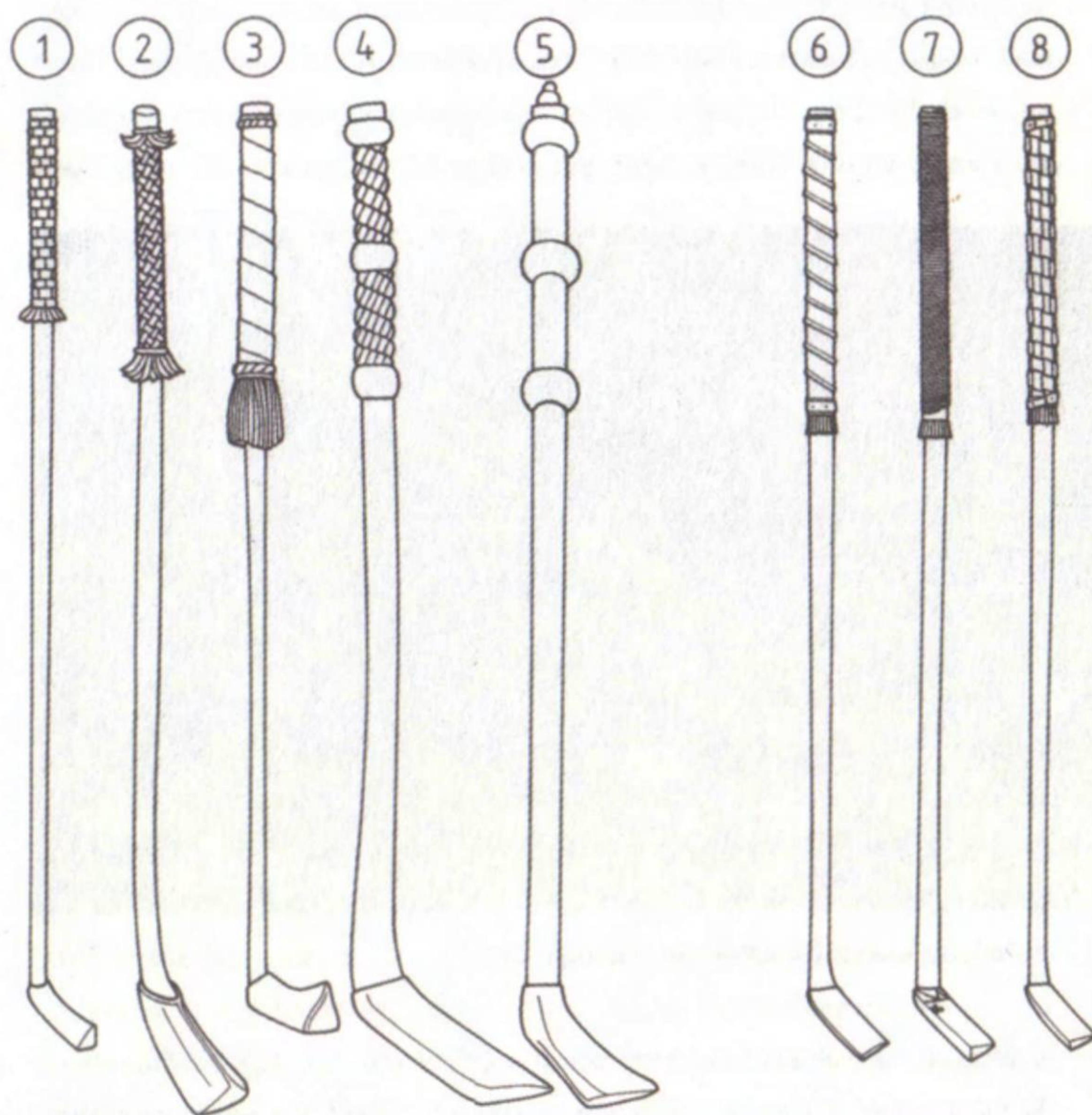

Een colfstok, zoals aangetroffen tijdens de opgraving.

onderscheid gemaakt worden tussen negen rechtshandige en drie linkshandige exemplaren. Bij de kleine colfsloffen gaat het om twee rechtshandige en twee (vrijwel) symmetrische. Lengte en gewicht van de sloffen variëren. De kleine sloffen zijn gemiddeld 86% kleiner in afmeting, maar relatief opvallend lichter in gewicht (nog geen 45%) dan de grote sloffen.

Op enkele sloffen zijn op de niet-slagkant versieringen aangebracht, met ingekraste lijnen of stempels. De stelen van de colfstokken zijn (waarschijnlijk alle) gemaakt van essenhout. De stelen zijn rond/ovaal in doorsnede en aan de bovenzijde het dikst. Bij vier stelen was de bovenzijde of handgreep omwikkeld met touw of leer. Bij twee betrof het lange verticale leren banden, aan de bovenzijde nog omwikkeld door een horizontale leren band, gezekeerd met spijkertjes. Eén greep is spiraalsgewijs

met leren banden omwikkeld geweest. De laatste omwikkeling bestond uit fijn touw, spiraalsgewijs en dicht aaneen. Handgrepen zonder omwikkeling waren soms voorzien van een 'facettering'.

Colfstokken op prenten en gevelstenen (1-5) en afkomstig uit het Biddinghuizer Colfschip (6-8). (tekening J.-M.A.W. Morel).

Strippoker als straf

Tot de vondst van de 'Biddinghuizer' colfstokken waren afbeeldingen de enige bron om een indruk te krijgen over hoe de stokken er vroeger uitzagen. Afbeeldingen laten zien hoe we ons het colfspel in bedrijf moeten voorstellen. Deze komen echter pas voor vanaf de 16e eeuw. De hoeveelheid en variatie is vooral in de 17e eeuw overstelpend: prenten, schilderijen, gevelstenen en tegeltjes. De afbeeldingen laten zien wie het spel speelden en in welke omstandigheden. Vooral het colven op ijs moet populair zijn geweest, maar ook werd op straat gespeeld en in het

vrije veld. Latere vermeldingen omtrent het colfspel betreffen niet zo zeer het spel zelf, maar vooral de verboden op het colven op de openbare weg. Kaatsers en colvers raakten nogal eens toevallige voorbijgangers, of prijzige ruiten en kerkramen. Bovendien werd tijdens het spel nogal eens grof gewed. Een citaat: "De straten werden onvrij, goede luyden beseert en glaesen werden uytgesmeten, quetsingen komen te ontstaan, slick ende vuylnis

Colfbaan bij 'de Olifant' te Maarssen, aquarel uit ca. 1820 van J.H. Verheyen (1778-1846). (Het Utrechts Archief)

met hare colven tegens de huysen te smijten, en persoons die 's heerene straten sijn gebruykende worden in haer aengesichten, tegen haar lijff ende benen aangeslagen, gras ende gewas werden vertrappt, koeien verjaagd."

Op overtredingen van de verboden stonden verschillende straffen; niet alleen geldboetes, maar ook verbeurd verklaren van kleding. In Middelburg (1484) betrof het slechts een soort lange cape (pallore) zoals die door rederijders gedragen werd, maar in Amsterdam ging men verder: ".... die verbuernisse van hoere clederen die ze an hebben". Zo werd het kuise colfspel ook de voorloper van het 'strippoker'!

Eerste 'golf-interland'

Uit een 45-tal vermeldingen tussen 1297 en ongeveer 1660 is de verspreiding van het spel op te maken. Duidelijk is dat het spel van oorsprong in Noord- en Zuid Holland gespeeld werd en zich vanaf de 15e eeuw vooral in die gebieden 'verdichtte'. Kort na de ondergang van de 'M 11' rond 1540, wordt het spel ook buiten die gebieden in Kampen gespeeld. Een ander belangrijk 'colfland' is Schotland, maar daar komen afbeeldingen pas voor vanaf 1746. Bovendien werd colf vooral in havenplaatsen aan de Schotse westkust gespeeld, dus de naar Holland gerichte kant.

Colfwedstrijd tussen Hollanders en Schotten, 1668. (Hengel. S.J.H. van, e.a., *Colf.Kolf.Golf. Van middeleeuws volksspel tot moderne sport*)

Men kan echter ook stellen dat de Hollandse plaatsen waar colf gespeeld werd naar Schotland gericht zijn, waarmee toen veel handel gedreven werd en waar veel huursoldaten vandaan kwamen. Zelfs wedstrijden tussen Hollanders en Schotten komen op afbeeldingen voor. Misschien wel de eerste 'golf-interlands'!

Malievelden

Zoals vermeld, had het 'Biddinghuizer colfschip' zestien voorlopers van de huidige golfstick aan boord. Het schip was mogelijk op weg naar het Oostzeegebied, maar moest eventueel ook de (nieuwe) colfstokken in een plaats als Kampen afleveren. Het zonk immers in de omgeving van Kampen, waar het colfspel juist in die periode opkwam. Een nooit bevredigend opgeloste vraag is, of het colfspel nu ontstaan is in Holland of in Schotland. De golfsport wordt vaak als een 'typisch Engelse' sport

gezien. Door onderzoek lijkt het echter een van oorsprong typisch Hóllandse sport te zijn, die mogelijk in de 12e eeuw ontwikkeld is en ontstond in plattelandsplaatsen. Verboden en afbeeldingen uit die tijd wijzen erop dat niet alleen op ijs gespeeld werd, maar vooral ook op straat of in het veld. Door de verboden werd het spel zoveel mogelijk naar buiten de stadsmuren verdrongen of naar speciale speelvelden, zogenaamde malievelden. Het was een geliefde sport voor alle leeftijden,

rangen en standen. Uit afbeeldingen kan geconcludeerd worden dat het colven een typische mannensport was. Zelfs jongens van 2 en 4 jaar speelden colf. Het 'mannelijke' karakter van de sport verklaart waarschijnlijk de populariteit bij soldaten en zeelieden.

Jongetjes met colfstokken: links een 2-jarig kind (1595) en rechts een 4-jarig kind (1587). (tekening J.-M.A.W.Morel)

Terug in Holland

In oorsprong zullen de colfstokken geheel van hout zijn geweest (het nog steeds beoefende kolfspel maakt gebruik van geheel houten stokken, vergelijkbaar met hockeysticks). De 'Biddinghuizer' colfstokken moeten, gezien de overeenkomst in afmeting en gewicht – en voor zover uit de vergelijking met latere afbeeldingen op te maken valt – qua type al ver ontwikkeld geweest zijn. Tot het verdwijnen van het colfspel, zijn ze verder nauwelijks veranderd. Vrijwel exact in 1700 verdwijnt het colfspel als buitensport in Holland. Het overleefde alleen nog in de vorm van het nog steeds beoefende kolf, maar dan in overdekte en verkorte 'maliebanen'. Aan het einde van de 19e eeuw kwam het in de vorm van het huidige golfspel via Engeland naar Nederland terug.

Het wrak van de 'M 11', het 'Biddinghuizer Colfsschip', is herbegraven op het scheepsarcheologisch kerkhof bij Nijkerk. De colfstokken en andere vondsten uit dit schip bevinden zich in het scheepsarcheologisch depot bij de RACM in Lelystad.